

Свабоду друку, свабоду творчасці нельга рэгламентаваць па ўсіх пазіцыях законамі і падзаконнымі актамі. Законы вызначаюць у асноўным правы і абавязкі суб'ектаў сродкаў масавай інфармацыі, узаемаадносін паміж імі, а таксама паміж СМІ і іншымі грамадскімі і дзяржаўнымі інстытутамі. А непасрэдна творчы працэс павінен быць вызвалены ад дзяржаўна-прававой апекі. Першы параграф "Хартыі свабоды друку" абвясчае: "...заканадаўства і практыка, якія абмяжоўваюць права сродкаў масавай інфармацыі свабодна збіраць і распаўсюджаць навіны, павінны быць адкінуты, а органы мясцовай і вярхоўнай улады не павінны ўмешвацца ў змест інфармацыі, што публікуецца ці перадаецца, аднолькава як і абмяжоўваць доступ да крыніц інфармацыі". Аднак пры ўсім гэтым трэба разумець, што свабода не адасобленае паняцце, яна з'яўляецца часткай адзінай трыяды: "свабода – неабходнасць – адказнасць". Вось тут, побач з прававымі ўстаноўкамі, заяўляе пра сябе маральны фактар. Журналіст, гэтак як медык, павінен кіравацца слаўтай маральнай нормай: "Не нашкодзь!" Прычым для журналіста гэта норма больш маштабная, чым для ўрача. Урач з-за нядбайнасці можа нашкодзіць аднаму чалавеку, а журналіст – канкрэтнаму чалавеку і ўсяму грамадству.

Дык вось, прыём "акцэнтаўкі" – у тым выглядзе, у якім ён атрымлівае пашырэнне ў нашай журналістыцы зараз, – акурат і суадносіцца з маральным абліччам аўтараў.

Не выпадкова ў гэтым артыкуле размова пачалася са сціслай характарыстыкі параметраў публіцыстыкі як спецыфічнай масавай літаратуры і норм публіцыстычнай творчасці, абагульненых журналісцкай навукай. Публіцыстычны метад не кожнаму даецца ў рукі. Кажуць, што талент публіцыста, гэтак жа як і талент пісьменніка, – ад Бога. Але ж існуе і пункт гледжання, увасоблены ў прымаўку: "не святыя збаны лепяць". Толькі каб ляпіць звонкія, прыдатныя для народнага спажывання збаны, трэба спачатку навучыцца гэтай справе і ўвесь час прымервацца: "Ці стаў я майстрам? А можа толькі лічу сябе майстрам, а хаджу ў чалядніках?"

АСІМЕ НІЯЗ (КНР)

КАРЭСПАНДЭНЦЫЯ І ГРУПА КАРЭСПАНДЭНЦЫЙ (Параўнальны аналіз жанраў беларускага і кітайскага друку)

Важнасць, актуальнасць аналітычных тэкстаў залежыць у першую чаргу ад двух асноўных фактараў: выяўлення логікі фактаў, якое засноўваецца на трапным іх адборы з плыні жыццёвых праяў, і логікі ідэй. Журналіст-аналітык не можа абмяжоўвацца простым адлюстраваннем, "калекцыяніраваннем" у адным тэксце сумы фактаў, скарыстоўваць толькі фіксуемы тып інфармацыі. А аналітык за канкрэтнымі фактамі, падзеямі павінен убачыць з'яву, сітуацыю, даследаваць іх, вызначыць тэму і распрацаваць яе, увасобіўшы ў аўтарскі маналог.

Якая ж асноўная схэма творчага працэсу журналіста-аналітыка? Якая паслядоўнасць этапаў такой творчасці? На наш погляд, сцісла і дакладна на гэтыя пытанні адказаў прафесар факультэта журналістыкі МДУ У.Д.Пельт: "...назіранне за жыццём, збор і вывучэнне фактаў; ...пранікненне ў сутнасць, у сэнс, ва ўнутраны змест фактаў. Гэта і здольнасць бачыць іх сацыяльную прыроду, іх мінулае і сучасны стан, сучасны і наступны стан. Гэта і абстрагаванае вывядзенне з сумы фактаў пэўнай думкі, ідэй; ...пераход публіцыста ад факта да тэмы, да праблемы"¹.

Такім чынам, акрэсліваецца трыяда: жывое назіранне, пастаянная фіксацыя канкрэтных жыццёвых сігналаў; абстрактнае асэнсаванне назапашанага матэрыялу, адсейванне не асноўных, другарадных фактаў і назапашванне фактаў тыповых, найбольш значных; непасрэдна пераход да распрацоўкі тэмы, арганізацыя сістэмы фактаў, якія будуць падмацоўваць ідэю будучага твора; падбор адпаведных аргументаў, якія забяспечаць твор базіснай інфармацыяй, што не патрабуе аўтарскіх доказаў.

Прыблізна па такой схеме працуе і большасць кітайскіх журналістаў-аналітыкаў. І чым вышэйшае ў журналіста індывідуальнае майстэрства, тым больш дакладна прасочваецца ў яго творах менавіта гэтая схема. Аналітычныя жанры кітайскай прэсы ў пэўных дэталях і нават характары іх мадэляў адрозніваюцца ад аналітычных тэкстаў беларускай (і рускай) публіцыстыкі. Аднак творчы прынцып аднолькавы.

У тэарэтычнай і вучэбнай літаратуры, створанай беларускімі аўтарамі, група аналітычных жанраў акрэслена больш выразна і дакладна, чым у аналагічнай літаратуры іншых краін. Вызначаны мадэлі ўсіх аналітычных жанраў – карэспандэнцыі, артыкула, каментарыя, рэцэнзіі, публіцыстычнага агляду і іншых так званых аглядных форм. Дадзена характарыстыка ўнутрыжанравым відам. Калі аналізуеш камплекты беларускіх газет, то адназначна прыходзіш да вываду: тэорыя не разыходзіцца з практыкай, вучоныя грунтуюцца на практычным вопыце прэсы, а журналісты-практыкі скарыстоўваюць рэкамендацыі даследчыкаў.

Паколькі намі пастаўлена мэта правесці параўнальны аналіз жанраў беларускага і кітайскага друку (зрабіць гэты па ўсёй жанравай сістэме ў адным артыкуле немагчыма, таму абмяжоўваемся параўнаннем тэкстаў, якія называюцца карэспандэнцыямі), спачатку ахарактарызуем беларускую карэспандэнцыю, а таксама артыкул, які па пэўных параметрах блізкі да карэспандэнцыі.

Карэспандэнцыя – жанр рухомы, не застылы. Магчымасці развіцця і ўдасканалення яе формы закладзены ў арсенале выяўленчых сродкаў публіцыстыкі. Карэспандэнцыя не проста паведамляе суму фактаў, але на падставе фактаў, якія характарызуюць сітуацыю, распрацоўвае канкрэтную тэму. З карэспандэнцыяй звязана такое паняцце, як аўтарскі маналог, які мае розныя варыяцыі. Завяршаючым этапам маналогу з’яўляюцца вывады і рэкамендацыі. Характар аб’екта даследавання ў аўтараў карэспандэнцый дакладны – лакальная сітуацыя. Яна можа быць як пазітыўнай, так і негатыўнай. Часцей у карэспандэнцыі распрацоўваецца тэма на падставе негатыўнай сітуацыі.

Беларускія даследчыкі, у адрозненне ад расійскіх, вылучаюць два асноўныя ўнутрыжанравыя віды карэспандэнцыі: апэратыўная і праблемная. Назва “апэратыўная карэспандэнцыя” мае некалькі ўмоўных характар. На распрацоўку тэмы, якая грунтуецца на аналізе сітуацыі, арганізацыі сістэм фактаў і аргументаў, скарыстанні прыёмаў каменціравання, патрабуецца куды больш часу, чым на звычайную фіксацыю фактаў. У сувязі з гэтым паняцце апэратыўнасці набывае дадатковую афарбоўку: адносна аналітычных тэкстаў яно не з’яўляецца сінонімам імгненнасці, неадкладнасці. Аднак і прамаруджвання з аналізам апэратыўнай (абмежаванай у часе) сітуацыі дапускаць нельга. Прамаруджванні непазбежна зніжае прапагандысцкі і арганізуючы эффект ад публікацыі ці ўвогуле зводзіць яго да нуля.

У праблемных карэспандэнцыях аналізуюцца складаныя сітуацыі. Вывады і рэкамендацыі напрамую не адрасуюцца ўсяму грамадству ці вялікай сацыяльнай групе. Адрас прамых рэкамендацый вузкі – канкрэтнае прадпрыемства, гаспадарка, установа, невялікі рэгіён. Тэксты такога кшталту, адпавядаючы асноўным прыметам карэспандэнцыі, глыбока распрацоўваюць жыццёва важныя праблемы лакальнага характару.

У праблемнай карэспандэнцыі скарыстоўваюцца факты, якія характарызуюць розныя этапы ўзнікнення сітуацыі, вызначаюцца прычыны, што абумовілі развіццё падзей менавіта ў гэтым напрамку, разважліва і аргументавана вызначаюцца шляхі выпраўлення становішча.

Паміж апэратыўнай і праблемнай карэспандэнцыяй няма рэзкай мяжы. У апэратыўнай можа быць закранута і ў пэўнай ступені распрацавана праблемная сітуацыя, а ў праблемных карэспандэнцыях нярэдка назіраецца тэндэнцыя да апэратыўнага вырашэння пытання.

Блізка да карэспандэнцыі стаіць артыкул (ўнутрыжанравыя віды – дырэктыўны, праблемны, прапагандысцкі). Гэта, вядома, больш складаны

жанр. Навуковае вызначэнне артыкула наступнае: “Жанр публіцыстыкі, заснаваны на ясным развіцці строга пэўнай думкі, якая падмацоўваецца сістэмай аргументаў і тыповых фактаў і атрымлівае канчатковае развіццё ў абагульненнях і вывадах, скіраваных праз аўтарскія рэкамендацыі на дасягненне канкрэтных вынікаў”². Асноўнае адрозненне гэтых жанраў у тым, што тэма карэспандэнцыі абмяжоўваецца лакальнай сітуацыяй, тэма ж артыкула ахоплівае сітуацыю аб’ёмную, у маштабе ўсёй краіны ці буйнага рэгіёна – з адпаведнай глыбінёй вывадаў і абагульненняў, з прадбачаннем развіцця тэндэнцый, ідэй, падзей.

Гэта безумоўнае адрозненне. Але ці толькі ім абмяжоўваецца розніца ў структурнай мадэлі жанраў? Калі ўжо гэта жанры публіцыстыкі, дык варта звярнуць увагу на характар публіцыстычнага вобраза саміх твораў і адлюстраваных у іх вобразаў сітуацый. І шляхам лагічнай развагі, і праз аналіз практыкі прыходзіш да аднаго вываду: у карэспандэнцыі ўзнікае прамы вобраз сітуацыі, як вынік непасрэднага назірання, а ў артыкуле з яго шырокім ахопам рэчаіснасці, з фрагментамі аўтарскіх назіранняў, а не з іх суцэльнай канвой – вобраз гіпатэтычны.

Ёсць розніца і ў ролі сістэм фактаў і аргументаў. У карэспандэнцыі сістэма фактаў пярвічная, яна ў многім і з’яўляецца элементам аргументацыі. У артыкуле ж на першы план выступае сістэма аргументацыі, прычым сіюэма, арганізаваная з элементаў вышэйшых ведаў (базісная інфармацыя) па тэме, якая распрацоўваецца. Гэта безумоўна ўплывае на характар аўтарскага маналогу, вызначае структурнае адрозненне карэспандэнцыі і артыкула.

У кітайскай журналістыцы сістэма дэфініцый і паняцціны апарат аналітычных жанраў значна адрозніваюцца ад распрацаваных беларускімі вучонымі. Па-першае, назва “карэспандэнцыя” замацавана не за адным жанрам, а за цэлай групай. У гэту групу ўваходзяць разнапланавыя тэксты як выключна аналітычнага характару, так і змешанага, інфармацыйна-аналітычнага, а таксама тэксты, якія ў еўрапейскай спецыяльнай літаратуры традыцыйна называюць інфармацыйнымі. У гэтым ёсць свая логіка.

Пры сацыялістычнай сістэме гаспадарання, у тым ліку і з кітайскай спецыфікай, асноўныя фабрыкі і заводы, іншыя прадпрыемствы і гаспадаркі з’яўляюцца дзяржаўнымі (у прэсе гэты сектар эканомікі называюць “народным набыткам”). Існуе агульная зацікаўленасць у тым, каб увесь народнагаспадарчы комплекс працаваў дакладна, арганізавана, прадукцыйна, а вопыт лепшых атрымліваў хуткае і паўсюднае перайманне. Гэту задачу ў першую чаргу выконваюць СМІ, чым пацвярджаюць сваё месца ў сістэме агульнадзяржаўнага кіравання.

Вядучае месца ў групе карэспандэнцый займаюць аналітычныя тэксты, асноўнай прыметай якіх з’яўляецца паслядоўная распрацоўка тэмы. Гэтыя тэмы ў многім аналагічныя еўрапейскім. І методыка збору фактычнага матэрыялу, уся падрыхтоўчая работа таксама аналагічныя. У ходзе распрацоўкі тэмы, асабліва праблемнага характару, журналіст уступае ў кантакт з многімі людзьмі. Яму неабходна высветліць розныя нюансы сітуацыі, пагутарыць з кіраўнікамі і радавымі выканаўцамі, якія маюць прамыя адносіны да пытання, што разглядаецца, а таксама са спецыялістамі, якія могуць даць карысную параду. Адсюль у аналітычных тэкстах значнае месца займаюць элементы інтэрв’ю.

У карэспандэнцыях кітайскай прэсы, пры традыцыйна моцнай фактычнай аснове (сістэмы фактаў), выразна прасочваецца імкненне да інтэрпрэтацыі фактаў (з’яў, падзей, сітуацый) – з улікам іх хуткаплыннасці ці стабільнасці, сезоннасці, выпадковасці ці тыповасці, а таксама ад іх значнасці для грамадства цалкам, для дзяржавы, вобласці, раёна ці сацыяльнай групы.

Аўтары карэспандэнцый скарыстоўваюць прыёмы расповяду, апісання, развагі, аналізу і каменціравання; па магчымасці падрабязна і вобразна асвятляюць падзеі і сітуацыі рэальнага жыцця. Вобразнасць адлюстравання ўласцівая таксама камбінаваным інфармацыйна-аналітычным формам.

Карэспандэнцыі выклікаюць у чытачоў асацыяцыі з тым, што адбываецца вакол іх, што робяць людзі ў будзённых умовах. Менавіта гэты фактар забяспечвае актыўную зваротную сувязь – колькасць пісьмаў у рэдакцыі няўхільна расце.

Абставіны і дэталі ў карэспандэнцыях не выходзяць за рамкі аб'ектыўнай рэальнасці. Толькі глыбока асэнсаваўшы сутнасць аб'ектаў, правёўшы старанны адбор фактычнага матэрыялу, можна сфармуляваць праўдзівыя, жывыя, паказальныя меркаванні наконт абставін і падрабязнасцей, што маюць адносіны да канкрэтных людзей, падзей, сітуацый. Стварэнне вобразаў людзей, адметных у сваёй дзейнасці, вобразнае апісанне іх дзеянняў – адно з галоўных патрабаванняў да кітайскіх журналістаў, якія спецыялізуюцца ў шматтаблічных формах карэспандэнцый.

Калі журналіст добра валодае прыёмамі фіксацыі фактычнага матэрыялу і правільна вядзе аналітычны аўтарскі маналог, калі ён стварае міні-вобразы людзей, уключае ў тэкст рэпартажныя кампаненты, пейзажныя замалёўкі, ашчадна карыстаецца іншымі выяўленчымі сродкамі рэпартажскага адлюстравання і публіцыстыкі, інтарэс чытачоў да яго твораў не толькі трымаецца на адным узроўні, але і ўзрастае. Разам з гэтым расце і аўтарытэт выдання, дзе працуюць таленавітыя журналісты.

У многіх карэспандэнцыях кітайскага друку вылучаюцца тры асноўныя тэкставыя канструкцыі:

– размяшчэнне фактаў згодна з іх праяўленнем у часе; пры гэтым, у залежнасці ад значнасці фактаў, чаргуецца падрабязная і сціслая дэталізацыя;

– увод дапаўненняў з мэтай дэталізаваць паведамленне, якое было зроблена ў гэтым тэксце раней; адзначаны прыём дапамагае зрабіць больш трывалай і зразумелай унутраную сувязь у сістэмах фактаў і аргументаў, а таксама ў самім аўтарскім маналогу;

– строгая паслядоўнасць пры распрацоўцы тэмы, падначаленне логіцы канфлікту альбо характару пазітыўнай з'явы ці сітуацыі.

Захоўваючы гэтыя творчыя нормы, журналіст мае магчымасць апісваць падзеі, якія адбываюцца як на адным аб'екце, так і ў розных месцах, выбіраць самыя істотныя факты і ў ходзе аўтарскага маналогу характарызаваць дзеянні персанажаў.

Коротка спынімся на карэспандэнцыях, у якіх пераважае інфармацыйная аснова. У іх паведамляецца пра новыя, тэматычна арганізаваныя факты (тэматычна арганізаваныя ў рэчаіснасці і, адпаведна, – у карэспандэнцыі). Часцей з дапамогай такіх карэспандэнцый прапагандуецца перадавы вопыт. Кітайская інфармацыйная карэспандэнцыя па сваім функцыянальным прызначэнні блізкая да твораў, якія ў беларускай навукова-вучэбнай літаратуры называюцца карэспандэнцыямі, што грунтуюцца на распрацоўцы пазітыўных сітуацый.

Адназначны вывад тут, праўда, рабіць нельга. Ён не будзе ахопліваць усе тэкставыя адзінкі. У першую чаргу з-за рознасці форм арганізацыі матэрыялу. У беларускім друку карэспандэнцыя, у тым ліку і пазітыўнага характару, заўсёды ўяўляе сабой паслядоўны аўтарскі маналог. У кітайскім жа друку карэспандэнцыі па форме дзеляцца на інтэрв'ю, расповяды, накіды, запіскі, пісьмы чытачоў, рэпартажы, замалёўкі, экскурсіі і інш.

Якая сістэма градацый і дэфініцый – кітайская ці беларуская (еўрапейская) – болей прываблівая, адказаць адназначна цяжка. Беларуская больш строга ўпарадачаная, кітайская больш дэталізаваная. Павучальнае ёсць у абедзвюх сістэмах.

¹ Теория и практика советской периодической печати / Под ред. В. Д. Пельта. М., 1980. С.182–183.

² Стрельцов Б. В. Основы публицистики. Жанры. Мн., 1990. С.110.